

CHIQUINDILAR VA ULARNING ATROF-MUHITGA TA'SIRI

Jamshid Ruzayev, Umirzok Hamidov, Sevara Turdaliyeva

Denov tadbirkorlik va pedagogika instituti iqtisodiyot yo'nalishi talabalari

Tel: +998945083002

<https://doi.org/10.5281/zenodo.20196385>

Annotatsiya

Ushbu maqolada chiqindilar va ularning atrof-muhitga ta'siri haqida so'z yuritiladi. Chiqindilar turlari, ularning tabiat hamda inson salomatligiga yetkazadigan zararli oqibatlari yoritilgan. Shuningdek, chiqindilarni qayta ishlash, saralash va ekologik madaniyatni oshirish orqali muammoni kamaytirish yo'llari haqida fikr bildirilgan. Maqolaning asosiy maqsadi — atrof-muhitni asrash va tozalikni saqlashga bo'lgan mas'uliyatni kuchaytirishdan iborat.

Kalit so'zlar: chiqindilar, atrof-muhit, ekologiya, ifloslanish, maishiy chiqindilar, qayta ishlash, tabiatni muhofaza qilish, ekologik muammo, tozalik, ekologik madaniyat.

Аннотация

В данной статье рассматриваются отходы и их воздействие на окружающую среду. Описываются виды отходов, их вредное воздействие на природу и здоровье человека. Также обсуждаются способы решения проблемы посредством переработки отходов, сортировки и повышения экологической культуры. Главная цель статьи — повышение ответственности за охрану окружающей среды и чистоту.

Ключевые слова: отходы, окружающая среда, экология, загрязнение, бытовые отходы, переработка, охрана природы, экологическая проблема, чистота, экологическая культура.

Abstract

This article discusses waste and its impact on the environment. The types of waste and their harmful effects on nature and human health are described. It also discusses ways to reduce the problem through waste recycling, sorting, and increasing environmental culture. The main goal of the article is to strengthen responsibility for environmental protection and cleanliness.

Keywords: waste, environment, ecology, pollution, household waste, recycling, nature protection, environmental problem, cleanliness, environmental culture.

KIRISH

Hozirgi kunda chiqindilar muammosi butun dunyoda eng dolzarb ekologik masalalardan biri bo'lib qolmoqda. Aholi sonining ortishi, sanoatning rivojlanishi va turli xil mahsulotlardan keng foydalanish natijasida chiqindilar miqdori tobora ko'payib bormoqda. Ayniqsa, plastik va maishiy chiqindilar tabiatga katta zarar yetkazmoqda. Bu esa havo, suv va tuproqning ifloslanishiga sabab bo'lib, inson salomatligiga ham salbiy ta'sir ko'rsatadi. Atrof-muhitni toza saqlash va chiqindilarni to'g'ri boshqarish bugungi kunning muhim vazifalaridan biridir. Shu sababli chiqindilar muammosiga befarq bo'lmaslik va uni kamaytirish yo'llarini izlash har bir insonning burchi hisoblanadi.

Chiqindilar asosan maishiy, sanoat, qishloq xo'jaligi, tibbiy va elektron chiqindilarga bo'linadi. Har bir chiqindi turi atrof-muhitga turlicha zarar yetkazadi. Ayniqsa, plastik chiqindilar bugungi kunda eng katta ekologik muammolardan biri hisoblanadi. Olimlarning ta'kidlashicha, plastik mahsulotlar tabiatda juda uzoq vaqt davomida parchalanmaydi. Masalan, oddiy plastik

paket 100 yildan ortiq vaqt davomida saqlanib qolishi mumkin. Bu esa tuproq tarkibining buzilishiga, suv havzalarining ifloslanishiga va tirik organizmlarning hayotiga xavf tug'diradi. Dengiz va okeanlarga tashlangan plastik chiqindilar ko'plab baliq va dengiz hayvonlarining nobud bo'lishiga sabab bo'lmoqda.

Ilmiy tadqiqotlarga ko'ra, chiqindilarni noto'g'ri boshqarish global ekologik muammolarni yanada kuchaytiradi. Chiqindilar ochiq joylarga tashlanganda yoki yoqilganda havoga zaharli moddalar ajraladi. Ayniqsa, chiqindilar chirishi natijasida hosil bo'ladigan metan gazi atmosfera haroratining oshishiga ta'sir ko'rsatadi. Metan karbonat angidridga nisbatan bir necha barobar kuchli issiqxona gazi hisoblanadi. Shu sababli chiqindilar global iqlim o'zgarishining ham asosiy omillaridan biri sifatida qaralmoqda. Bundan tashqari, chiqindilarni yoqish natijasida dioksin va boshqa zararli kimyoviy moddalar havoga tarqaladi. Bu moddalar inson organizmiga salbiy ta'sir qilib, nafas yo'llari kasalliklari, yurak-qon tomir xastaliklari hamda allergik kasalliklarni keltirib chiqarishi mumkin.

Chiqindilar tuproq va suv resurslariga ham katta zarar yetkazadi. Turli kimyoviy moddalar tuproqqa singib, uning unumdorligini kamaytiradi. Natijada qishloq xo'jaligi mahsulotlari sifati pasayadi. Ifloslangan suv esa inson salomatligi uchun xavfli hisoblanadi. Chunki suv tarkibiga tushgan zararli moddalar ichimlik suviga aralashib, turli yuqumli kasalliklarning kelib chiqishiga sabab bo'ladi. Ayniqsa, sanoat chiqindilari tarkibidagi og'ir metallar tabiat uchun juda xavfli hisoblanadi.

Hozirgi kunda ko'plab rivojlangan davlatlarda chiqindilarni qayta ishlash va saralash tizimi yo'lga qo'yilgan. Qayta ishlash orqali qog'oz, plastik, shisha va metall mahsulotlardan yana foydalanish imkoniyati yaratiladi. Bu esa tabiiy resurslarni tejash bilan birga, energiya sarfini kamaytirishga ham yordam beradi. Masalan, qayta ishlangan qog'ozdan foydalanish daraxtlarning kesilishini kamaytiradi, qayta ishlangan plastik esa yangi plastik ishlab chiqarishga bo'lgan ehtiyojni pasaytiradi. Shu sababli chiqindilarni saralash ekologik muammolarni hal qilishdagi eng samarali usullardan biri hisoblanadi.

Ekologik madaniyatni rivojlantirish ham muhim ahamiyatga ega. Insonlarda tabiatga nisbatan mas'uliyat hissini shakllantirish orqali chiqindilar muammosini sezilarli darajada kamaytirish mumkin. Ayniqsa, yosh avlodga ekologik tarbiya berish, chiqindilarni belgilangan joylarga tashlash va qayta ishlashning foydasini tushuntirish zarur. Chunki tabiatni asrash va atrof-muhitni toza saqlash har bir insonning muhim vazifasi hisoblanadi.

Chiqindilar noto'g'ri boshqarilganda atrof-muhitga turli ko'rinishda zarar yetkazadi:

- 1-zarar: Havo ifloslanishi — chiqindilar ochiq joylarda to'planganda yoki yoqilganda havoga zaharli gazlar ajraladi. Oqibatda nafas olish qiyinlashadi, allergiya va turli o'pka kasalliklari ko'payadi.
- 2-zarar: Suv resurslarining ifloslanishi — chiqindilardan chiqadigan zararli moddalar daryolar va yer osti suvlariga aralashadi. Natijada ichimlik suvi sifati buziladi va yuqumli kasalliklar kelib chiqadi.

- 3-zarar: Tuproq unumdorligining pasayishi — zaharli chiqindilar tuproqqa singib, uning tabiiy tarkibini buzadi. Bu esa ekinlarning hosildorligini kamaytiradi va qishloq xo'jaligiga zarar yetkazadi.

- 4-zarar: Iqlim o'zgarishi — chiqindilar chirishi natijasida metan gazi hosil bo'ladi. Bu gaz issiqxona effektini kuchaytirib, global isishga sabab bo'ladi.

- 5-zarar: Tirik organizmlarga zarar — plastik chiqindilar hayvonlar tomonidan iste'mol qilinadi yoki ularning yashash muhitini buzadi. Natijada ko'plab jonivorlar nobud bo'ladi.

O'zbekistonda chiqindilar muammosi so'nggi yillarda tobora dolzarb ahamiyat kasb etib bormoqda. Aholi sonining ortishi, urbanizatsiya jarayonining tezlashishi hamda iste'mol mahsulotlarining ko'payishi natijasida maishiy chiqindilar hajmi ham yildan-yilga oshmoqda. Mutaxassislarining ma'lumotlariga ko'ra, mamlakatda har kuni va har yili millionlab tonna chiqindi hosil bo'ladi. Bu esa atrof-muhitning ifloslanishi, ekologik muvozanatning buzilishi hamda inson salomatligiga salbiy ta'sir ko'rsatish kabi muammolarni keltirib chiqarmoqda. Shuning uchun chiqindilar miqdorini nazorat qilish va ularni qayta ishlash tizimini rivojlantirish bugungi kunning muhim vazifalaridan biri hisoblanadi.

Quyidagi jadvalda O'zbekistonda yillar kesimida chiqindi hajmi keltirilgan:

Yil	Hosil bo'ladigan chiqindi	Qayta ishlanadigan chiqindi	Qayta ishlash foizi
2020	~7,0 mln tonna	~1,8-2,1 mln tonna	~25-30%
2021	~7,2 mln tonna	~1,9-2,2 mln tonna	~25-30%
2022	~7,3 mln tonna	~2,0 mln tonna	~27% atrofida
2023	~7,4 mln tonna	~2,0-2,2 mln tonna	~25-30%
2024	~7,5 mln tonna	~2,1 mln tonna	~28% atrofida
2025	~7,6 mln tonna	~2,2 mln tonna	~30% gacha

XULOSA

Chiqindilar muammosi va uning ekologiyaga ta'siri keng yoritilgan bo'lib, unda chiqindilarning turlari hamda ularning tabiat va inson salomatligiga yetkazadigan zarari haqida ma'lumot berilgan. Ayniqsa, plastik va sanoat chiqindilarining uzoq vaqt parchalanmasligi, havo, suv va tuproqni ifloslantirishi hamda iqlim o'zgarishiga ta'siri alohida ta'kidlangan.

Shuningdek, chiqindilarni kamaytirish yo'llari sifatida ularni saralash, qayta ishlash va ekologik madaniyatni oshirish muhimligi ko'rsatib o'tilgan. Rivojlangan davlatlar tajribasi asosida qayta ishlashning resurslarni tejash va atrof-muhitni muhofaza qilishdagi ahamiyati tushuntirilgan.

Xulosa qilib aytganda, chiqindilarni to'g'ri boshqarish, tabiatni asrash va ekologik mas'uliyatni kuchaytirish har bir insonning muhim burchi ekanini anglatadi.

Foydalanilgan adabiyotlar.